

Suomen sodassa kaatuneet, haavoittuneet ja vammutuneet

Rauno Pääkkönen, dos. TkT
Työterveyslaitos

Ruona 1808 seminaari, 30.8.2008

Aluksi

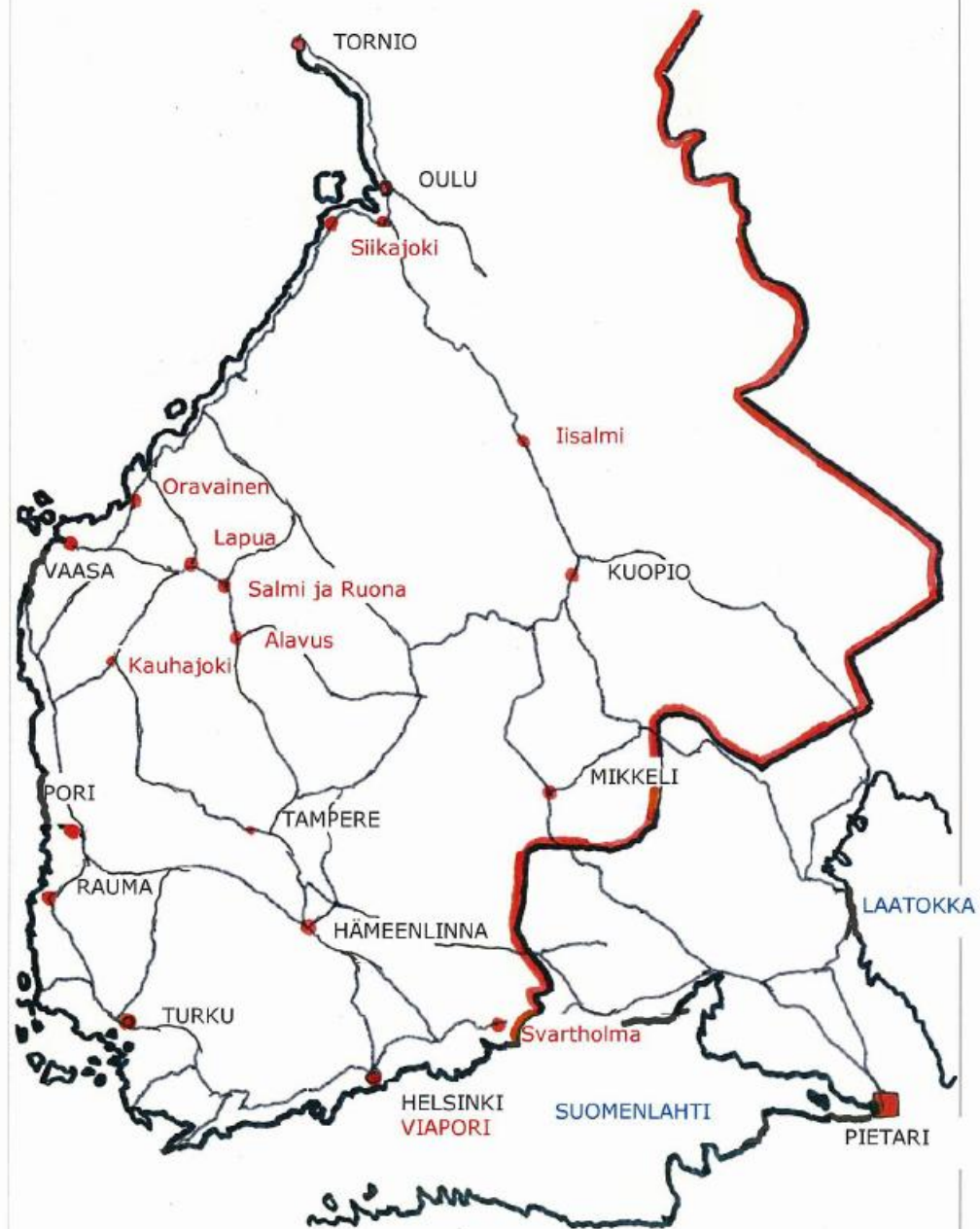
- en ole sotahistorioitsija
- arvioin sotilaan työtä, työkaluja ja terveyttä 1808 ja 2008
- suhteellistaminen tavoitteena
- ymmärrys siihen, mitä tapahtui 200 vuotta sitten

Ruonan muistomerkistä ote

Suomi ja taistelupaikoja

SUOMI 1808

Joukot ja aseet

- Ruotsin pääaselaji oli jalkaväki, jota täydensi ratsuväki ja tykistö sekä pioneerijoukot. Ratsuväen ja tykistön sotilaiden määrä oli noin 15 % jalkaväen määrästä ja pioneereja oli vain noin 1 % jalkaväen määrästä.
- ruotsalaisten jalkaväki oli varustettu pääosin sileäpiippuisella piilukkokiväärillä, johon kuului pistin (Zaharov). Kiväärit olivat suurimmaksi osaksi 1700-luvulta ja niitä oli joukoilla 9 mallia. Jääkäreillä oli käytössään pistimettömät rihlattomat tussarit. Ratsumiehillä oli sapeli tai miekka ja yleensä kaksi piilukollista pistoolia.
- Ruotsin armeijalla oli vuonna 1807 kaikkiaan 61 000 muskettia tai kivääriä ja Englannista ostettiin 23 000 vuonna 1808, mutta 1806-1807 noin 20 000 muskettia ja kivääriä sekä 18 000 miekkaa myytiin Venäjälle ja Preussille. Vain osa näistä aseista oli mukana Suomen sodassa, koska Ruotsi kävi samanaikaisesti sotia mm. Tanskassa ja Norjassa.

Kiväärit ja pistoolit

- kaliiperi 16-20 mm
- piilukko, 1-3 ls/min
- tarkkuus 100 m noin 2x2 m
- epävarma sateessa tai tuulessa

- nykyään 762 rk62; 10 ls/min tai sarjatuli 700 ls/min, tarkkuus 150 m 0,1x0,1 m

Kivääri ja miekka sodan ajalta

Miekat, sapelit ja keihäät

- ratsumiehellä hyödyllinen
- ruutiaseiden epävarmuus

Tykit

- Tykit olivat erikaliiperisia kanuunoita, haupitseja ja mörssäreitä.
- Sodan puhjetessa Ruotsilla oli noin 1600 tykkiä, joista kenttätykkejä oli 300, linnoitustykkejä 1200 ja piiritystykkejä noin 50. Ampumaetäisyys tykeillä oli korkeintaan kilometrin luokkaa. Kenttätykistö pyrki suureen liikkuvuuteen.
- Venäjän armeijalla oli myös noin 1600 tykkiä, mutta ne olivat kenttätykkejä. Lisäksi Venäjän armeijalla oli 180 piiritystykkiä. Täytyy kuitenkin muistaa, että Suomen sodassa vain osa taistelevien osapuolten tykeistä tuotiin Suomeen. Brakelin mukaan suomalaisilla oli prikaateihin sijoitettuna noin 50 tykkiä.

Kuva 9. Suomen sodan aikaisen näköistykki Oravaisista, Vänrikki Stoolin keskus.

Aseiden vaikutusetäisyydet

ase	vaikutusetäisyys, m
miekka tai pistin	0-3
pistooli	1-40
kivääri	10-100
rihlattu kivääri	20-150
tykki	50-500

nykyisin:	tykit	1-50 km
	kiväärit	50-1500 m
	pistoolit	1-50 m

Taistelujärjestys Ruotsi-Suomi

- Joukot varustautuivat taisteluun avoimessa rivissä. Hajautettua järjestystä ei vielä käytetty. Ratsuväki toimi suljetussa taistelujärjestyksessä ja se kykeni toimimaan myös jalan. Ruotsin armeija pyrki toimimaan myös eri syvyisenä järjestyksenä, mutta sen koulutus oli hyvin puutteellinen ja Ruotsin armeijalta puuttui sotakokemus edellisen 18 vuoden ajalta.

Taistelujärjestys Venäjä

- venäläinen jalkaväki muodosti kolmen miehen syvyisen rintaman, jonka takana upseerit olivat. Tykkimiehet ja krenatöörit sijoitettiin joukon oikealle laidalle ja tarkka-ampujat sijoitettiin joukon vasemmalle laidalle. Venäjän armeijasta oli alle 11 % ratsuväkeä ja se taisteli vuoden 1796 sääntöjen mukaan. Ratsuväki sijoittui kahden ratsun syvyyteen ja ratsumiehet luottivat sapeliinsa. Ratsuväen kuuluisin osa olivat kasakat, jotka toimivat nopeina tiedustelijoina ja saattajina.

Taistelut

- osajoukkojen taisteluita – koko sotavoimaa ei keskitetty yhteen taisteluun
- kuolleita tyypillisesti kymmenistä satoihin
- haavoittuneiden hoito hyvin karkealla tasolla

Taisteluissa kuolleet ja haavoittuneet

Taulukko 1. Suomalaisia taisteluissa kaatuneita

tapahtuma	vuosi	kuolleita
Nuijasota	1597	alle 1 000?
Isoviha, Napuen taistelu	1714	3 500
Suomen sota, taistelut	1808	alle 7 000?
Vapaussota/kansalaissota	1917	9 000
(Vapaussota/kansalaissota, muut kuolleet		20 000)
Talvisota	1939-40	23 000
Jatkosota	1941-44	65 000

Suomalaisia oli 1808 noin 920 000

Huolto

- Taktiikan ja toiminnan kannalta huollon merkitys on kirjoituksissa usein unohtunut. Tässä mielessä ruotsalaisen Martin Hårdstedtin väitöskirja Ruotsin armeijan huollosta on varsin mielenkiintoinen. Esimerkiksi sotilaan päivittäinen leivän tarve oli 0,5-0,8 kg, joka tarkoitti 15 000 miehen armeijalle päivittäistä noin 10 tonnin leipäkuljetusta. Käytännössä vain osa oli ns. kuivatettua leipää, jolloin kuljetustarve muuttui viljan kuljetustarpeeksi lähimmistä makasiineista joukkojen sijoituspaikoille. Joukkojen mukana vankkureissa kulkivat leipomot. Voitaneen karkeasti arvioida, että tähän ravinnon kuljetustarpeeseen tarvittiin kymmeniä hevosvetoisia vankkureita riippuen kuljetusmatkojen pituuksista. Samoin ammustarvikkeiden ja aseiden sekä sairaiden ja muiden tarvikkeiden kuljettamiseen tarvittiin kymmeniä hevosia. Kuitenkin nykyiseen sotilasjoukon huoltamiseen tarvittava huollon määrä oli pieni.

Taistelut

- *Suomen sodassa 1808-1809 yksittäisissä taisteluissa kuolleiden lukumäärä oli 5-15 % sotilaista niin venäläisten kuin ruotsalaisten puolella. Taisteluita käytiin kaikkiaan noin 80. Taisteluita luonnehti se, että jossain vaiheessa jompi kumpi osapuolista lähti vetäytymään eikä taisteltu katkeraan loppuun saakka niinkuin Ruotsi-Suomi oli tehnyt monissa taisteluissa 1700-luvulla. Tähän varmaankin vaikutti myös ylipäällikkö Klingsporin varovaisuuspolitiikka, missä huolena oli, ettei sotajoukko saanut kokonaan tuhoutua. Sodassa käytettiin myös saarrostopuolitaisteluja puolin ja toisin, joten viivyttäminen ja irtautuminen kuuluivat taistelutaktiikkaan.*

Taistelun kulku

- Suomen sodan aikana tykin raehaulit kaatoivat ensimmäiset joukon jäsenet taistelun alettua. Sitten vihollisen yhteislaukaukset haavoittivat kerta toisensa jälkeen, kun joukot lähestyivät toisiaan ensin kävellen ja sitten rynnäkössä juosten. Seuraavassa vaiheessa ryhdyttiin pistintaisteluun, missä taas osa haavoittui. Tilanne muuttui käsikähmäksi. Taistelun alkaessa kääntyä jomman kumman voitoksi takaa-ajovaiheessa osa joukosta myös haavoittui.
- Haavoittuneilla todelliset ongelmat alkoivat. Pahasti haavoittuneet jäivät taistelukentälle virumaan ja kuolivat seuraavan vuorokauden aikana. Riippuen siitä, kumman osapuolen haltuun taistelukenttä jäi, haavoittuneita yritettiin hoivata tai huonommassa tapauksessa vihollisotilaita saatettiin päästää kärsimyksistään. Lievemmin haavoittuneet pääsivät yksinään tai muun joukon avustuksella johonkin lepäämään, mutta nykyisten kriteerien mukaan lievästikin haavoittuneilla oli suuri riski menehtyä.

Vammautuminen ja haavoittuminen

- Suomen sodassa vammat syntyivät tykin kuulien, kranaattien, raehaulien, kiväärin luotien tai miekkojen tai pistimien aiheuttama. Lisäksi tietysti vammoja syntyi hevosten, törmäysten, putoamisten ja muiden samankaltaisten tapaturmaisten syiden aiheuttamana. Tapaturmia aiheuttivat varmasti silloin myös kompastumiset, liukastumiset, nyrjähdykset ja puristumiset, joihin liittyviä vaaran paikkoja oli vaikkapa tykkien siirtely, rynnäkkö, hevosten käyttö ja niin edelleen.

Henkinen puoli ja urheus

- suoraa taistelua vihollisen kanssa silmästä silmään käsiaseilla, miekoilla ja pistimillä tapahtui. Se vaatii kovia hermoja tai sellaisia ominaisuuksia, joita kaikilla ihmisillä ei ole.
- Tietty joukko ihmisistä joutuu sotapsykoosiin. Varmasti silloinkin vuonna 1808 osa sotilaista ei tätä kestänyt, mutta lähteissä tämänkaltaisia asioita ei näe kirjoitettavan.
- karkureita kirjattiin, vaikka karkureita varten joukon takana oli upseereita, jotka yrittivät tappa karkureita. Kuri oli kova.

Uskonnollisuus henkisenä tukena

- Suomen sodan aikaan uskonnollisuus ja uskominen Jumalan korkeaan voimaan ja johdatukseen toimi myös urheuden ja rohkeuden takana.
- Danielssonin mukaan sotilaat pelkäsivät haavoittumista enemmän kuin taistelua. Haavoittumisen ja kuoleman pelkoa vähensi uskonnon kautta tuleva lievänasteinen fatalismi ja usko kohtalon määräytymiseen.

Hoitomahdollisuudet

- Usein vammautunut ei kuollut heti, vaan joutui virumaan tunteja tai vuorokausia ennenkuin kärsimys päättyi. Lääkintähuolto yritti parhaansa mukaan ainakin lievittää kärsimyksiä, mutta mahdollisuudet ja taidot olivat hyvin vähäisiä. Lääkkeitä, tai rohtoja niinkuin silloin sanottiin, oli erittäin vähän ja jopa Döbelnin kuvaillaan anelleen rohtoja tautiinsa lääkintähenkilöstöltä. Lääkintähuoltohenkilöstön määrä oli minimaalinen. Välskärit olivat melko vähäisellä ammattitaidolla varustettuja ja varsinaisia lääkäreitä oli erittäin vähän. Suomen sodan alussa oli 7 rykmentinlääkäreitä ja 20 alilääkäreitä, joten 15 000 sotilaan armeijassa lääkäri oli harvinainen näky. Sodan kuluessa lääkärien määrä väheni 27:stä kymmeneen.

Haavoittunut

- miekasta tulleita haavoittumisjälkiä

Pisto- ja ampumahaavojen hoito

- Pisto tai viiltohaavoille ei oikeastaan osattu tehdä muuta kuin puristussiteilla tyrehdytettiin verenvuoto ja haavoihin pantiin tärpähtiä tai hampunsiemenöljyä.
- Sisäänvuotanut veri poistetaan ja valvotaan, ettei haava pinnasta umpeudu, ennenkuin haava on sisältä parantunut. Ampumahaavojen hoidettaessa puhdistetaan ensin haava vieraista esineistä ja pannaan sitten moninkertainen lappu haavan päälle. Lappua kastellaan etikan, veden ja paloviinan seoksella sekä samaan sulatetulla suolalla (Lönroth).
- Koviin kipuihin voi auttaa suonen iskentä tai iilimatojen käyttö veren imemiseksi. Juomaksi hän suosittelee jäähdyttäviä aineita ja hapahkoja juomia. Haavaan jäänyt luoti tai sirpale pyrittiin poistamaan. Amputaatio oli eräs raajavammojen hoitotoimenpide. Tulehdukset ja infektiot tappoivat tehokkaasti haavoittuneita. Tänä aikana puhuttiin haavakuumeesta. Haavojen tulehtuminen oli enemmän kuin tavanomaista. Tulehdusriskiä lisäsi puhdistusmahdollisuuksien puuttuminen ja puhtaiden siteiden puute. Jos haavoittunut kaikesta huolimatta toipui, hän jäi tavalla tai toisella vammaiseksi tai raajarikoksi.

Hoito taistelun aikana

- Pataljoonissa hoidettiin miehiä, joiden ajateltiin toipuvan muutamassa päivässä. Muut kuljetettiin prikaatien liikkuviin sairaaloihin ja muihin kiinteisiin sairaaloihin. Taistelun aikana pyrittiin rakentamaan ensiapupiste haavoittuneille. Tähän pisteeseen pyrittiin varaamaan myös niin monet vaunut ja paarit kuin suinkin mahdollista. Mahdollisimman monen lääkärin ja väliskärin toivottiin osallistuvan joukoissa välittömiin hoitotoimenpiteisiin taisteluiden aikana.

Taudit tappoivat enemmän

- Sodan loppuvaiheissa sotajoukkojen kokoonnuttua Oulun ja Tornion seudulle joukossa alkoivat levitä taudit - siihen aikaan puhuttiin kuumetaudista, jotka tekivät sotajoukon lähes toimintakyvyttömäksi. Kun vuosi vaihtui, vuoden alussa 1809 sotajoukosta oli tavalla tai toisella sairaana noin 7000 miestä ja terveenä 5500 miestä. Sotajoukossa ilmoitettiin joulukuussa 1808 olleen 3200 sairasta, tammikuussa 2000 sairasta ja helmikuussa 700 sairasta. Suomen sodassa kuoli noin 6000 miestä. Taudit tappoivat enemmän kuin varsinaiset taistelut. Kun tähän vielä lisätään paleltuneet tai paleltumavammoja saaneet, päästään arvioituihin kokonaiskuolleisuuksiin tai sairastuneisiin. Esimerkiksi sodan alkuvaiheessa, kun odotettiin venäläisiä saapuvaksi Mikkeliin ja miehet olivat asemassa yön ulkosalla, yli 100 sotilasta täytyi jättää venäläisten tullessa Mikkelin sotilassairaalaan paleltumavammojen takia, kun muu sotajoukko perääntyi venäläisten tieltä.

Sairauksista

- Malariaa (frossa) esiintyi Suomen sodan aikana, vaikka mitään erityistä epidemiaa ei ole kuvailtukaan. Malariaa oli Oulun, Turun, Helsingin ja Joensuun seuduilla. Malarialla oli kuitenkin sen verran lievä muoto, ettei Suomen sodan aikana sitä ollut ilmeisesti kuolemaa tuottavassa määrin.
- Lepra ja kuppaa esiintyi tänä aikana. Kupan levittäjinä olivat myös sotilaat. Tuberkuloosilla oli vahva ote kaupungeissa Suomessakin 1800-luvun alussa.

Sairauksista 2

- Punatauti on suolistotulehdus, minkä aiheuttaa shigella bakteeri (Mikrobiologia, infektiosairaudet). Se leviää vain ihmisten välityksellä ja infektoiva vaikutus on hyvin pieni eli 10-500 solua ja se leviää myös kosketustartuntana. Suuri ihmistiheys ja heikko yleiskunto ovat myötävaikuttavia tekijöitä. Shigelloosi eli punatauti on ollut armeijoiden vitsaus monien vuosisatojen ajan. Kehitysmaissa saattaa nykyäänkin syntyä tuhansia ihmisiä tappavia epidemioita.

Sairauksista 3

- Pilkkukuume, pestis bellica tai sotarutto on kukistanut todellisuudessa monia armeijoita (Mikrobiologia ja infektiosairaudet).
- Pilkkukuume on riketsia bakteerien aiheuttama kuumetauti, joka voi levitä vaikkapa vaateain ulosteiden päästessä haavaan joko haavoittuneella tai kutinan aiheuttaman ihon raapimisen aiheuttamasta haavasta. Hoitamattomana kuolleisuus on luokkaa 40 % sairastuneista.
- Varmaankin Tornion seudulla riehuneissa taudeissa oli pilkkukuumetta. Pilkkukuumetta esiintyi uskomusten mukaan erityisesti sotaväessä, jolloin puhuttiin kenttätaudista (fältsjuka). Vaateäi ja päätäi olivat pilkkukuumeen levittäjiä. Pilkkukuume tarvitsee levitäkseen myös huonon hygienian, täiden esiintymisen ja majoittumisen ahtaisiin tilapäistiloihin.

Sairauksista 4

- Punatauti pääsi leviämään loppukesästä 1808, jolloin sairastuneiden lukumäärä oli jatkuvasti yli 2000 sotilasta. Tähän tulivat lisäksi haavoittuneet, joita oli myös merkittävä määrä kesän ja syyskuun taisteluiden jäljiltä. Uumajassa hoidettiin vuoden 1808 loppuun mennessä 3800 sotilasta, joista kuoli 1115. Varsinkin Uumajassa hoidetuista oli suurin osa haavoittuneita, jotka kuljetettiin meren yli Ruotsiin, jolloin heikoimmat menehtyivät jo laivalla. Suomalaiset pyrittiin kokoamaan Raaheen ja Ouluun. Tällöin vilu, nälkä, sairaudet ja haavat olivat tekijöitä, mitkä vaikuttivat varsin paljon niin terveillä kuin sairailakin.

Hoitotilanne Suomen sodassa

kuukausi	sairaita	kuolleita
touko-elokuu 1808	2566	267
syyskuu lokakuussa 1808	?, ei tilastoja 2144	ei tilastoja ei tilastoja
marraskuu 1808	ei tilastoja	ei tilastoja
joulukuussa 1808	3173	484
tammikuu 1809	2022	749
helmikuu 1809	734	550
maaliskuu 1809		200
yhteensä		2300

Taudit nykypäivään verrattuna

- sairauksien leviämistä ei voitu estää
- hygienia oli hyvin puutteellista
- varusteet olivat hyvin puutteelliset
- lääkkeitä ei ollut
- hoitoa oli saatavilla erittäin vähän

- nykyään preventiiviset periaatteet

Kuolleet

- Kaikkiaan kuolleita kesän 1808 jälkeen saadaan edellä mainituista tilastoista arvioimalla ehkäpä 4000 sotilasta, joka on 15000 sotilaan joukosta luokkaa 25 %. Kun tähän lisätään taisteluissa ja niiden jälkeen haavoihinsa kuolleet, päädyttäneen karkeaan arvioon, että noin puolet sotajoukosta menehtyi. Venäläisten puolella luvut lienevät suunnilleen vastaavat. Venäläisten tautitilanteesta ei yleensä esitetä tilastotietoja. Siis sotajoukon merkittävimmät harventajat olivat taudit, kaatuminen ja haavoittuminen taistelussa sekä paleltumiset.

Haavoittuneiden hoito nykyään

- ilmaherruus ja panssarointi ratkaisee
- evakuointitasot, haavoittuneiden nopea kuljetus pois
- telelääketiede kenttäsairaaloissa
- voidaan tehdä erittäin vaativia kirurgisia operaatioita

Lääkkeet ja rohdot

- Senaikaisten lääkkeiden tai rohtojen ominaisuuksista on jonkin verran tietoa. Esimerkiksi kuvataan muun muassa Oulussa ja Turussa vaikuttanutta apteekkari Johan Julinia, joka tutki innokkaasti kasveja ja eläimiä pyrkien niiden avulla tekemään uusia lääkkeitä (Forsius). Hän kehitti Merikosken rajalla yrttipuutarhaa ja oli isorokkorokotuksen esitaistelija. Isorokkorokotusta alettiin kehittää 1700-luvun lopussa, jolloin tehtyyn haavaan ripoteltiin lehmänrokkovirusta sisältävää jauhetta.

Sotaväki ja siviilit

- On myös arveltavissa, että venäläisten aiheuttamia siviileihin kohdistuneita raakuuksia ja väkivaltaisuuksia ei tuotu esiin, koska venäläiset hallitsivat maata, jolloin negatiivisten asioiden kertominen saattoi olla kertojalle haitallista.
- Runeberg välttää kuvaamasta siviilien kiduttamista, kylien polttamista ja ryöväämistä, tauteihin kaatuvien tuskaa, surkeaa huoltoa, nälkää ja vilua.
- Mitä sitten ruotsalaisten ja suomalaisten aiheuttamiin kauheuksiin tulee, ne saatettiin jättää tappion takia vähälle huomiolle. Esimerkiksi Wallinin kirjassa 1800-luvun kansakoululaisille (s. 64-68) esitetään varsin sankarillinen kuvaus suomalaisten taisteluista eikä puututa sodan kurjuuksiin.

Sodan päättyminen

- Sodan päätyttyä ihmiset palasivat koteihinsa ja ryhtyivät hoitamaan talojaan ja tilojaan. Käytiin keskusteluja siitä, säilyttävätkö miehet ja upseerit sotilaan etunsa uuden vallan alla.
- Sotaa koskevaa kirjallisuutta alkoi ilmestyä, ja veteraanien vähentyessä alettiin myös avustaa vammautuneita ja muita veteraaneja.
- Venäläiset eivät aina katsoneet hyvällä, kun suomalaiset pystyttivät muistomerkkejä taistelupaikoille, mutta sellaisia rakensivat myös venäläiset

Lopuksi

- meillä on paljon opittavaa vieläkin 200 vuotta sitten tapahtuneesta Suomen sodasta
- monet asiat ovat menneet valtavasti eteenpäin, mutta nykyinen tilanne ei ole itsestään selvyys